

„A TISZTESSÉG A LEGFONTOSABB ÉLETELVEM”

Születésnap i beszélgetés a nyolcvanéves
Réti Zoltán festőművésszel

Egy kultúrabarátnak eleve szimpatikus Balassagyarmat e városrésze, hisz Ady Endréről, Petőfi Sándorról és a helyi múzeumalapító történettudósról, a genealógus, a heraldikus Nagy Ivánról neveztek el utcát errefelé. Sőt: az Ady utca 8. szám alatti házban elhelyezett emléktáblák további jeles személyiségeket idéznek: itt élte ifjúkorát Szabó Vladimír festőművész (1905–1991) és e helyütt lakott Horváth Endre iparművész, a pénzjegynyomda neves grafíkusa (1896–1954) is. Alig néhány házzal odébb újabb tábla: dr. Mohácsy Józsefre, az Amerikában élt közgazdászra, íróra (1914–1989), A légtornász története című könyv szerzőjére utal, aki alapítványával a város honismereti tevékenységét támogatta. E múltidéző, az elmélyült elmélkedésre, alkotómunkára igazán alkalmas, kellemes, csendes környezetben, egy földszintes családi házban és a hozzáépített – ugyancsak kívül-belül hivalkodásmentes – műteremben éli mindennapjait Réti Zoltán festőművész, Nógrád megye, Balassagyarmat és immár Nagyoroszi díszpolgára több mint harminc esztendeje...

Már évekk el ezelőtt meghívott ide, a Nagy Iván utca 15/a-ba s én mindeddig halogattam a látogatást. – Majd legközelebb – mondogattam, s azon túl, hogy általában konkrét, időhöz kötött ügyek szólítottak Gyarmatra, valójában nem is tudom, miért nem előbb váltottam be ígéretemet. Most azonban – már csak a főszerkesztő határozott kérésére is – halaszthatatlanná vált a találkozás. Egy jeles dátum, a művész május 14-i születésnapja tette azzá. Réti Zoltán ugyanis e napon – 1923-ban – látta meg a napvilágot, tehát az idén nyolcvanéves. Szerencsére manapság már nem ritka ez a kerek évforduló – különösen nem az Balassagyarmaton, ahol a kilencvenen túliaknak klubjuk is működik –, de egy ember életében mégiscsak jelentős határkő, amelynél illik megállni, visszatekinteni, valamiféle számvetést végezni. Mindketten készültünk e beszélgetésre. Én úgy, hogy több tucatnyi tanulmányt, cikket, méltató szöveget olvastam el róla, egyrészt a Palócföld hasábjain, másrészt a megyei és országos lapokban megjelentek majdmindegyikét, valamint a

sok-sok kiállítása hozzám is eljutott, birtokomban lévő katalógusait. Ő úgy, hogy összeszedte, kikészítette azokat a könyveket, művészeti albumokat, amelyeket írt, amelyek úgymond tematikus, egy-egy témára „hangszerelt” festményeit tartalmazzák s azokat a köteteket is, amelyeket rajzai illusztrálnak, s írt jegyzeteket is, hogy ne felejtse kiemelendő gondolatait. A műteremben természetesen ott „sorakoztak” kész, vagy éppen készülő művei is, igazán inspiratív háttérrel képezve „tervezett” diskurzusunkhoz. Csakhogy én már előbb rájöttem: Réti Zoltán ismertsége, népszerűsége, alkotásainak publicitása miatt nagyon nehéz lesz bármi újat is kérdezni, mondani munkásságáról, művészetének jellegzetességeiről, ezért inkább életének, pályájának alakulására, életelveire tereltem a szót. Nem lepte meg, hiszen már régen elkezdte magnóra mondani „önéletrészletét”: könyvet szeretne írni e „feljegyzésekből”. Engem hozott inkább zavarba az a rengeteg ismeret, információ, tapasztalat, élmény, bölcs megfigyelés, amellyel rendelkezik akár hatvan-hetven év távlatából is. Bizony igyekezni kellett, hogy mindent pontosan lejegyezsek s mondandója lényegét csorbítatlan megörökítsem.

– *A közelmúltban sugárzott Fötér című televíziós műsorban úgy fogalmaztál, hogy egész életed Balassagyarmatról és környékéről szól. Mit értettél ez alatt a nógrádi lokálpatrióták számára oly szépen csengő ki nyilatkozás alatt?*

– Először is szó szerint gondoltam e szavakat, hiszen – bár néhány évre távol kerültem innen részben tanulni, részben tanítóskodni, s bizony akaratomon kívül a háború, a hadifogság is elszólított – gyakorlatilag világéletemben nógrádi voltam, maradtam, a honvágy – amely mindig nagyon erős érzésként élt bennem – visszaparancsolt. Nagyorosziban születtem, jó apám ott ismerkedett meg édesanyámmal. Mindketten árvagyermekként nevelkedtek, apám négy polgárit végzett pesti gyerek volt, anyám sokat tartózkodott a Csesztve melletti Bakópusztán. Bejáratos volt a Madách-kúriába, Imre öccse, Pál rokonának, Alíz néni két húgának volt a gyermekdajkája, de úgy is mondhatjuk, hogy játszótársa. Ennélfogva bennem a Tragédia-költő emléke soha nem könyvészeti, múzeumi adatsorként élt, hanem valós családi élményeken alapult. Anyám Mikszáthot is ismerte, talán nem véletlen a horpácsi „jó palóchoz” való vonzódásom sem. Hároméves voltam, amikor a családkunk Nagyorosziból Érsekvadkertre költözött. Apám ott volt építkezési vállalkozó, számos épület – községháza, iskola, malom, posta – fűződik az általa foglalkoztatott orosz kőművesek és a helyi ácsok nevéhez. Az iskolát Vadkerten kezdtem el, kiváló tanítók keze alatt. Miután az iskola katolikus volt, én pedig evangélikus vagyok, hittanra nem kellett jánom. Egyszer azonban behívtak,

ottragadtam és számos szentkép bizonyítja, hogy nem is szerepeltem rosszul. Talán innen eredeztethető a más hitűek, egyáltalán a másság iránti toleranciám, amely úgy vélem mind a mai napig egyik lényeges személyiségjegyem. 1933-ban Gyarmatra, a Balassi Bálint Gimnáziumba kerültem, ahol szintén nagyon jó pedagógusok – többen az iskola alapító tanárai – oktattak, neveltek. Martos Zsigmond – aki Auschwitzban végezte – fedezte fel rajzkészségemet, Andreanszky Imre énekre tanított, Balás Géza matematikát, dr. Bojár János németet, Dobó József testnevelést, Szász Lajos fizikát, Majtényi Gyula latint, Németh Béla – aki osztályfőnököm is volt – történelmet és földrajzot, Peja Győző, a jeles tudós kémiát és biológiát, dr. Techert József (később Tompa) magyart tanított. Hálás vagyok valamennyiüknek, komoly szerepük volt abban, hogy a későbbiekben végül is kollégájuk lehettem.

– *Ahhoz azonban még kellett egy s más, például diploma.*

– Természetesen. 1937-ben, édesanyám kívánságára – aki kántortanítót akart belőlem – a miskolci tanítóképzőbe íratkoztam be. Ott, az ősrégi múltú, a híres eperjesi evangélikus kollégium utódjának is tekinthető intézetben derült ki, hogy későn érő típus vagyok, hiszen a Balassiban még megvolt gátlásaim, szorongásaim olyannyira elmúltak, hogy egyike lettem a jó szellemű képző legaktívabb növendékeinek. A konkrét tanulmányok mellett zenéltem, tornásztam, szavaltam, rajzoltam, sőt a diákszervezet ifjúsági elnöke is lettem. Mindennek köszönhetően ötödéves koromban már felügyelő tanári teendőkkel is megbíztak. Érdekességként jegyzem meg, hogy Kmetty Kálmán Balassagyarmat hajdani tanácselnökhelyettese volt a helyettesem, de egy intézetbe jártam Fasang Árpáddal, a később jó nevet szerzett zenei szakemberrel is. A miskolci tanítóképzőben önállóságra, autonóm gondolkodásra neveltek bennünket. Sokféle nemzetiségű, vallású ifjú tanult ott együtt, s noha voltak parázs vitáink, mi is újat akaró, lázadó fiatalok voltunk, az soha nem jutott eszünkbe, hogy valakit azért ítéljünk el, mert történetesen felvidéki vagy szabadkai magyar, dunántúli sváb, erdélyi szász volt, vagy azért mert a görög katolikus, ne tán a görögkeleti egyház hívének tartotta magát. Ez újabb megerősítést jelentette a fentiekben már említett toleráns magatartásmódomban. 1942-ben végeztünk, mi voltunk az utolsó úgynevezett „prepák” (a régi tanítóképzőkbe járt preparandistákat nevezték így – Cs. B.) az egy évvel utánunk következőket már líceumosoknak hívták. Az „utolsó” jelző egyébként is több vonatkozásban végigkísérte az életemet.

– *Mondanál erre további példákat...*

– Kérlek szépen. A háború alatt a katonasághoz az 1923-ban születetteket hívták be utoljára. Én közéjük tartoztam. Amikor Patvarcon tanítottam, én voltam az utolsó kántortanító, akit a gyülekezet meghallgatás után fogadott be.

A középfokú tanítóképző, mint intézménytípus 1959-ben szűnt meg, én Balassagyarmaton tagja voltam az utolsó tanári karnak.

– *Térjünk vissza életpályád alakulására. Mi történt veled, hová kerültél, amikor befejezted a miskolci tanítóképzőt?*

– Miután engem annak idején Kardos Gyula esperes ajánlására vettek fel a képzőbe, a végzés után az egyház – tekintve, hogy megannyi orgona üresen árválkodott – arra kért, hogy segítsek a szolgálatban. Én is úgy éreztem, hogy tartozom a támogatásukért. Így kerültem Kiscesalmjára, ahol az 1942/43-as tanévben tanítottam összevont osztályban, heti 72 félórában. S még arra is maradt időm, erőm, hogy önálló énekkart szervezzek. 1943-ban átmenetileg Csesztvére kerültem – abba az iskolába, amelyet apám épített –, de ugyanebben az évben felvettek Budapestre, a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Kontuly Béla tanítványa lettem. Nehéz anyagi helyzetben voltam, szerencsére találkoztam Hinora Sándorral – akit mint falukutatót Kiscesalmjáról ismertem – és ő helyezett el az úgynevezett „KISFEFE” (volt „Nagy...” is) kollégiumban (amelyet a felvidéki főiskolások, egyetemisták részére hoztak létre) s magántanítványaim is voltak. A főiskolán a háború ellenére pezsgő szellemi élet folyt, mások mellett Féja Géza, József Attila, Kosztolányi Dezső, Mécs László, Szabó Dezső, Veres Péter műveit, az urbánusokat és a népieket egyformán olvastuk, lelkesedtük az írásaikért. Amikor azonban 1944. március 19-én Magyarországot megszállták a németek, számomra nehezen elviselhető időszak következett. Nagyon megviselt az, hogy sok barátomat, ismerősömet, évfolyamtársamat megszégyenítették a sárga csillag kötelező viselésével. Sok kínos jelenet következett: az is szégyellte, aki hordta, de az is, aki észrevette. Én a front előtt a Nyíregyháza melletti tanyavilágba, Halmosbokorba kerültem. Ebből az időből dátalódik Váci Mihállyal való ismeretségem és barátságom is. A háború előtt gyalog menekültem Tokajon át Balassagyarmatra, ahol még béke volt. Érsekvadkerten azonban már várt a behívó. Losonc, majd az érsekújvári tartalékos tiszti iskola – ahol a magyarországi karpaszományosok elitjének egy része gyűlt össze, hiszen sok magasan képzett jogász, orvos, tanár, egyetemi oktató, művész, mérnök stb. volt közöttünk, akik túlélvén a háborút közismert emberek lettek itthon és külföldön –, majd Csehország, Lengyelország, Bajorország s végül egy holland határ melletti település, Lingen következett. Mi alkottuk a legnyugatibb magyar alakulatot. 1945 húsvéthét-főjén gyalog indultunk észak felé, amikor a nyugati szövetségesek, tehát angol–amerikai csapatok megtámadtak bennünket, majd az Északi-tenger partján, a dán határ közelében, Haddeby-ben, a vikingek egykori „székesfővárosában” május 8-án – a háború utolsó napján (!) – reggel nyolc órakor angol, pontosabban skót fogságba kerültünk. Május 14-én – tehát éppen a

születésnapomon – dőlt el, hogy fogolytáborba kerülünk. 1946 január elején sikerült megszöknöm, s azon év áprilisában értem haza Nógrádba.

– *S aztán mi következett? Tanítás vagy tanulás?*

– Ez is, az is. 1946-tól 1950-ig Patvarcon, 1951-től '59-ig Balassagyarmaton, a már említett tanítóképzőben tanítottam. Közben zenetanári oklevelet szereztem, majd befejeztem a Képzőművészeti Főiskolát. Páran megszerveztük az úgynevezett zeneoktatói munkaközösséget, ami előfeltétele volt az állami zeneiskola megindulásának. 1963-tól a Salgótarjáni Állami Zeneiskola fiókintézeteként működünk három éven keresztül. 1966-ban önálló zeneiskolává váltunk s én voltam az igazgató 1983-ig, nyugdíjba vonulásomig.

– *Akik közelebbről ismernek, tudják Rólad, hogy nagy érdemeket szereztél a balassagyarmati zeneoktatás megalapozásában, s egyszer s mindenkorra nagy betűkkel írtad be a neved a helyi zeneiskola történetébe, mondhatni aranykönyvébe. A széles közvélemény azonban festőművészként tart nyilván, elsősorban képeid révén lettél ismert szerte az országban, sőt, határainkon túl is. Benned hogyan élt e kettőség, hogyan tudtál egyszerre két lovat is megülni, vagy szebben fogalmazva: miként voltál képes összeegyeztetni e két művészeti ág képviselőjét, szolgálatát?*

– Sorsszerű, hogy elsősorban képzőművész lettem, de valóban a zene is mindenkor nagy szerepet játszott az életemben. Szerencsésnek mondhatom magam, hisz mindkét művészethez mélyen kötődöm, mindkettőtől sokat kaptam. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a zeneiskolai teendők napjaim jó részét lefoglalták s ily módon jóval kevesebb időm maradt a festésre, rajzolásra, én mégis inkább e kapcsolat pozitívumait éreztem s értékelem mind a mai napig.

– *Mondhatni, hogy festészetedhez műzsaként is felfogtad a muzsikát?*

– Így is lehet fogalmazni, hiszen van valami sajátosságuk a képeimnek, ami a zeneiséggel is magyarázható. Több olyan eset is tudomásomra jutott, hogy festményeim némelyekre megnyugtatólag hatnak, sőt gyógyító hatásuk is van.

– *Zenei kutatásokat végeztél, ilyen tárgyú publikációkat adtál közre, zeneivel kapcsolatos könyveket lektoráltál...*

– Több mint tíz évet szántam arra, hogy bebizonyítsam a méltánytalanul kevésbé ismert Rózsavölgyi Márk életművének értékeit. Két könyvet is megjelentettem Balassagyarmat szülőttéről, a jeles zeneszerzőről, a virtuóz hegedűművészről, a verbunkos zene illetve a csárdás jelentős képviselőjéről. Az adatok megismerése, rendszerezése, a kötetek előkészítése, megírása értelemszerűen sok időmet és energiámat emésztette fel, de megérte. A visszhangokból úgy tűnik sikerült igazolnom, hogy Rózsavölgyi Márk jelentékenyebb személyiség, muzsikus volt annál, mint amilyennek ismerték.

– *Most, hogy – legnagyobb örömünkre – jó egészségben, alkotókedvben megérted a nyolcvanadik évet, miként összegezheted eddigi életutad tanulságait, milyen tanácsokat tudsz adni a felnövekvő generációknak, az utánad jövőknek?*

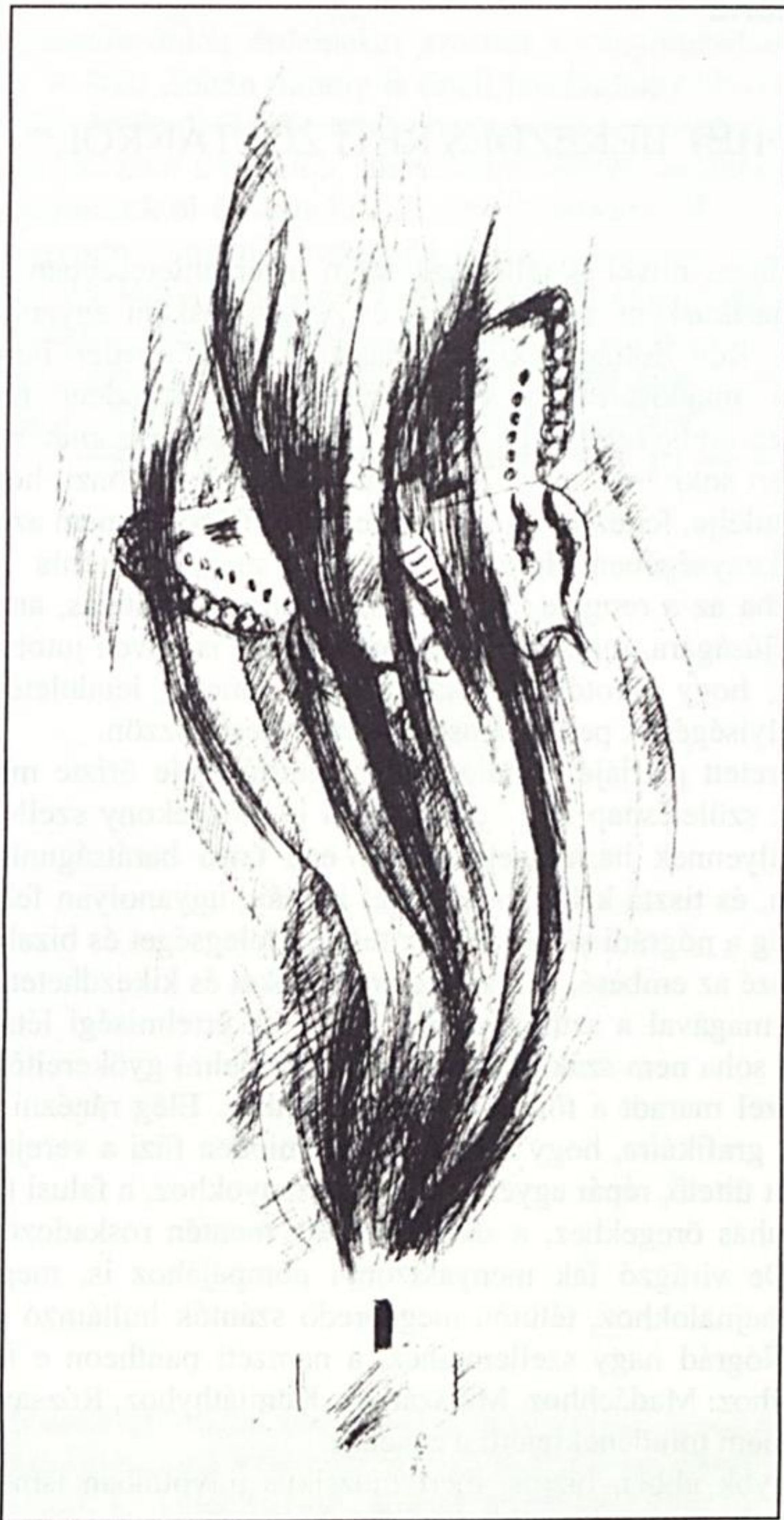
– Úgy érzem, jobbra sikerült megvalósítani terveimet, vágyaimat. Ebben felmérhetetlenül sokat segített a feleségem, akivel negyvenkilenc éve élünk együtt, s akit művésztársamnak tekintek. A család mindig nyugodt, kiegyensúlyozott háttérrel biztosított alkotómunkámhoz. Sok örömforrást jelentett és jelent két leánygyermekem és immáron öt unokám. Akkor is nagyon boldog vagyok, amikor – mint a második Rózsavölgyi-kötetem bemutatásakor történt – spontán odajön hozzám egy-egy volt tanítványom és megköszöni, amit tőlem tanult, amit útravalóként kapott. Pedig néha szigorú tanár voltam. Nyilván az is jólesik, hogy a miskolci tanítóképző ünnepein rendre engem kérnek fel, hogy mondjak köszöntőt. Sajnos – mint a legutóbbi, a hatvanadik érettségi találkozónkon kiderült – már csak heten vagyunk az osztályból s a vacsorán mindössze hárman vettünk részt. Az is meglepéssel tölt el, hogy a különböző szakmai fórumokon – példának okáért a Kárpát-medencei Képzőművészek Társasága Központ rendezvényein, Ajkán illetve a Balaton partján, ahová három éve járok művésztelepre, alkotótáborba – mondott előadásaim, beszédeim figyelmet váltanak ki, az életről, művészetekről kifejtett gondolataim általában megfogják a hallgatóságot. A politika soha nem érdekelt igazán, csak annyira mint egy átlagos értelmiségit. Pedig már gyermekkoromban értek impulzusok, hiszen az apám körüli iparosemberek sokat vitatkoztak az újságok vezércikkeiről, meg akarták váltani, legalábbis javítani a világot. Természetesen mindenről volt és van véleményem, hiszen bármit láttam, tapasztaltam, azt mindig továbbgondoltam magamban. Így van ez napjaink történései, jelenségei esetében is. Bizony néhány dolog el-elszomorít. Nehezen tudom elviselni a társadalom megosztottságát, az ilyen-olyan alapon történő megkülönböztetést, kirekesztettséget. Manapság a fiatalok olyan légkörben élnek, nőnek fel, amelyben a pénz a központi tényező. Pedig az emberség az igazi érték-mérő, legalábbis nekem ma is a tisztesség a legfontosabb életelvem. S azt, hogy e szerint az erkölcsi norma szerint akar e élni, idejekorán el kell döntenie minden embernek. Ugyancsak több fegyelem kívántatik az értelmes élethez, hiszen adódhatnak olyan teendők, feladatok, kihívások, amelyeknek akkor is meg kell felelni, ha számunkra gondot okoz, ha nincs tetszésünkre a megvalósításuk, teljesítésük.

– *E tiszteletre méltó, kerek évfordulón tiszta szívből kívánom, hogy jó néhány évig légy még köztünk, munkáldj kedvedre, a Téged szeretők örömére,*

lelki gazdagodására. *Megkérdezem: milyen tervek foglalkoztatnak, mit szeretnél még megvalósítani?*

– Kérdésed kapcsán Bartók Béla szavai jutnak az eszembe, aki élete vége tájt olyasmit mondott, hogy tele van a tarisznyája, sok mondanivalója lenne még a világ számára. Bennem is végtelen a megismerési vágy, minél többet tudok, annál inkább rájövök ismereteim hiányosságaira. Említettem, hogy elégedett embernek tartom magam, de nem vagyok megelégedett, s ha időm engedi, sok tervemet szeretném még tető alá hozni. A zenei kutatásaimat lezártam, az írást azonban nem akarom abbahagyni. Annál is kevésbé, mert sokan biztatnak rá, hogy írjam meg az önéletrajzomat, foglaljam össze hosszú életem tapasztalatait. Úgy látszik – s ez biztató – van igény az őszinte szóra, a tárgyilagos számvetésre. Egy ilyenfajta összegzéssel egyébként is tartozom a sorsomnak, amely többször is kegyes volt hozzám, s tartozom azoknak az embereknek, akik bizonyos élethelyzetekben szinte kézről-kézre adva mentettek meg. Remélem, hogy a piktúra életem utolsó percéig elkísér majd, hiszen ez lételemem. Számos tervem van, nem tudom, mire lesz még lehetőségem és erőm. Szeretnék a továbbiakban is kijárni a természetbe, s ott rajzolni, festeni, vázlatokat készíteni a műtermi munkához. Különböző tematikus elképzeléseim is vannak: például az Ipoly vidékéről, a Balatonról vagy a zene és tánc sajátos közegéről tervezek sorozatot festeni. A triptichonok is érdekelnek. Készen áll a Mózes-albumom és jó lenne egy életmű-katalógust is megjelentetni. Feleségem – akit, nem véletlenül mondtam, hogy alkotótársamnak tekintek – ezekben a napokban, hetekben cédulázza, listázza a műveimet...

– *Megköszönve az interjú lehetőségét és megismételve a fentiekben megfogalmazott, a még előtted álló évekre vonatkozó reményt, azt kívánom, hogy a jövőben sok-sok új bejegyzéssel gazdagodjék ez a már jelenleg is imponáló adatsor!*

Réti Zoltán: Bagatell (1993)